

La urbanització dispersa a la província de Barcelona: dinàmiques residencials i territorials, 1985-2001⁽¹⁾

PER: FRANCESC MUÑOZ RAMÍREZ, Universitat Autònoma de Barcelona

1. LA URBANITZACIÓ DISPERSA. L'EXPANSIÓ DE LA CIUTAT I LES NOVES MANERES D'HABITAR-LA

Durant els dos últims segles, el desenvolupament de la ciutat i la urbanització ha esdevingut un procés ininterromput que ha tingut una conseqüència molt important: la ciutat ha deixat d'ésser una excepció dins d'un territori sense urbanitzar per a convertir-se en el que és avui dia, la característica més important de l'espai habitat. Un territori on, si bé és del tot cert

que hi ha diferents graus d'urbanització, no és menys veritat que els espais no urbanitzats o *naturals*, domi-

nants en el passat, resten com entorns *captius*, envoltats de trames urbanes, infraestructures i edificació. La ciutat de tradició anglosaxona, en particular les ciutats nord-americanes, han concentrat aquestes imatges de la dispersió especialment des de la segona meitat del segle XX. Mentre la ciutat europea, en particular les ciutats de tradició mediterrània, han conservat la seva imatge arquitectònica de densitat urbana, continuïtat de la compacitat constructiva i mixtura d'usos del sòl i activitats econòmiques, la *ciutat americana* ha estat explicada com el lloc de la baixa densitat, la dispersió d'edificacions o activitats i l'especialització dels usos del sòl.

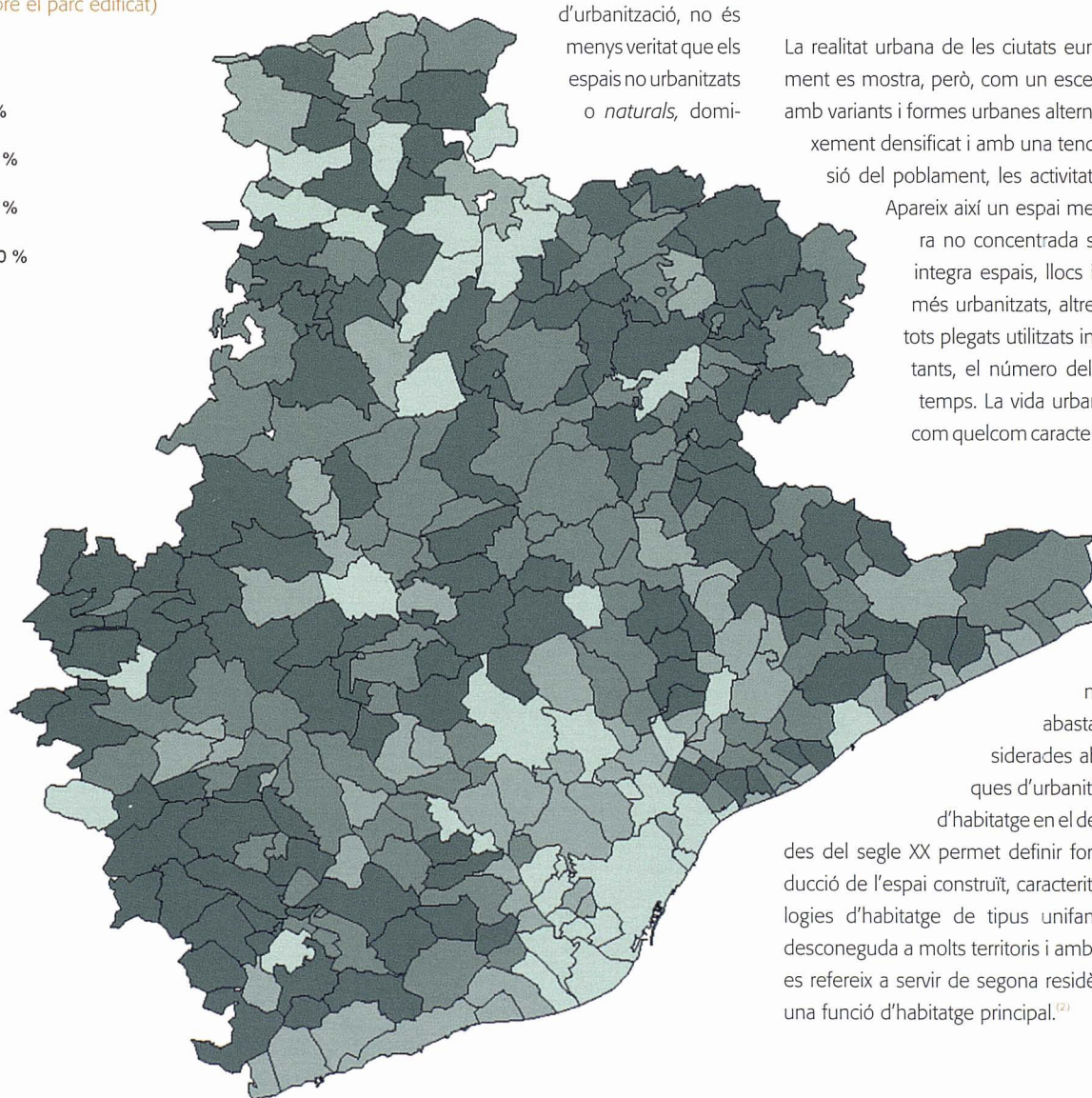
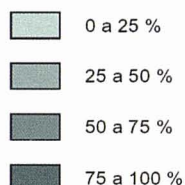
La realitat urbana de les ciutats europees i mediterrànies actualment es mostra, però, com un escenari certament més complex, amb variants i formes urbanes alternatives a la compacitat i el creixement densificat i amb una tendència general cap a la dispersió del poblament, les activitats i les formes d'urbanització.

Apareix així un espai metropolità urbanitzat de manera no concentrada sinó dispersa, un territori que integra espais, llocs i paisatges diferents –uns de més urbanitzats, altres de menys construïts– però tots plegats utilitzats intensament per habitants/visitants, el número dels quals canvia en funció del temps. La vida urbana, que al segle XIX s'entenia com quelcom característic de *la ciutat* i que era substancialment diferent de la

vida que tenia lloc al *camp*, ha acabat estenent-se així de manera total al territori. En el decurs dels últims quinze anys, aquests processos de metropolització accelerats han abastat progressivament zones considerades abans al marge de les dinàmiques d'urbanització. L'anàlisi de la producció d'habitatge en el decurs de les dues últimes dècades del segle XX permet definir força bé aquest model de producció de l'espai construït, caracteritzat per la proliferació de tipologies d'habitatge de tipus unifamiliar a una escala fins ara desconeguda a molts territoris i amb un ús real que no únicament es refereix a servir de segona residència sinó, en gran mesura, a una funció d'habitatge principal.⁽²⁾

Habitatges segons tipologia edificatòria 1987-2001
(percentatge sobre el parc edificat)

Unifamiliars

Habitatges aïllats en àrea forestal del Baix Llobregat. J. Morejón i R. López

Conjunts de cases aïllades i promocions de cases adossades mostren l'abast d'un paisatge residencial en principi aliè als processos d'extensió urbana característics de les ciutats compactes, definits més aviat per la contigüïtat, l'ocupació d'espais intermedis sense construir o l'extensió de la urbanització seguint, tot i que en ocasions d'una manera fragmentada, models clàssics com la famosa *taca d'oli*. Al mateix temps, es tracta d'un tipus de territori residencial difícil d'encabir, malgrat les similituds morfològiques, dins del model clàssic de la *ciutat-jardí* desenvolupat per les burgesies del final del segle XIX i, sobretot, durant les primeres dècades del segle XX a la majoria de ciutats europees. Més que una ciutat que creix com una taca d'oli parlem d'un territori on les *taques d'oli* es van multiplicant al llarg d'autopistes i al voltant de rotondes. Una expansió residencial que selecciona territoris i paisatges en funció de l'accessibilitat a la xarxa d'autopistes i, en conseqüència, a les ciutats principals; i, simultàniament, en funció de la proximitat a les àrees menys urbanitzades o sense urbanitzar i als espais amb vistes panoràmiques sobre el camp, el mar o la muntanya.

En el cas de la província de Barcelona, fins a una tercera part dels habitatges nous construïts en el període 1987-2001 va correspondre a cases aïllades o adossades. L'anàlisi dels parcs d'habitatge a escala local, però, mostra encara millor l'abast real d'aquestes dinàmiques durant aquest període: així, considerant els 311 municipis de la província, les cases unifamiliars van representar més de la meitat de l'habitatge nou construït en un 80% dels casos. Aquesta producció d'habitatge unifamiliar va assolir un gran protagonisme al procés d'urbanització de les ciutats petites i intermèdies –entre 5.000 i 50.000 habitants– fins al punt que les xifres absolutes mostren una dimensió certament espectacular: més de 67.000 habitatges unifamiliars nous construïts a un ritme mitjà de quasi 4.500 habitatges per any, distribuïts en un conjunt de cent municipis. Una producció d'habitatges nous que va representar el 56% del parc unifamiliar de la província:⁽³⁾

La dimensió d'aquestes dades mostra l'abast d'una manera d'ocupar el territori que combina la baixa densitat residencial amb l'alta intensitat de l'ús de l'espai metropolità. És a dir, el territori s'urbanitza d'una manera extensiva, amb un consum de sòl molt més important que el que produeix la urbanització compacta, però se'n fa un ús intensiu en virtut de la creixent mobilitat de la població resident que viu en un lloc, treballa en un altre, consumeix en altres llocs diferents i, en definitiva, dibuixa itineraris espacials molt més complexos que en dècades anteriors. Es tracta, doncs, d'unes poblacions metropolitanes que, a més a més «d'habitar» en un lloc determinat, on es pot tenir fixada la residència principal, són més aviat «habitants del territori» o *territorians*,⁽⁴⁾ usuaris d'un espai metropolità, com s'ha dit moltes vegades, de geometria variable; habitants, per tant, «a temps parcial» de molts fragments d'espai urbà, periurbà o suburbà, habitants d'una geografia tant fragmentada com igualment variable.

2. LA URBANITZACIÓ DISPERSA A LA REGIÓ I LA PROVÍNCIA DE BARCELONA

En el cas de la regió de Barcelona, aquest creixement físic de la urbanització, tot i produir-se de manera fragmentada i discontinua, o més ben dit, a causa precisament d'això, ha provocat un continu consum de sòl. Com sabem prou bé, la regió metropolitana de Barcelona va consumir més sòl a l'últim quart del segle XX que durant tota l'evolució anterior, amb un ritme mitjà de consum de 1.000 ha anuals, equivalents a 3 ha per dia. Aquest ritme de consum del sòl significaria, per tant, la urbanització diària d'uns 30.000 m², una superfície comparable, com s'ha dit moltes vegades, a imaginar la construcció de diversos camps de futbol cada dia. Concretament, i per donar una imatge ben explícita, pràcticament quatre camps de fut-

TAULA 1: Habitatges segons tipologia edificatòria a la província de Barcelona 1987-2001. Municipis segons grandària poblacional

Municipis	Adossat	Aïllat	Unifamiliar	Plurifamiliar	No consta	Total
0-1.000	768	1.696	2.464	879	1	3.344
1.000-5.000	6.571	11.085	17.656	6.559	25	24.240
5.000-10.000	11.277	15.675	26.952	19.903	28	46.883
10.000-50.000	24.738	15.785	40.523	86.748	51	127.322
50.000-100.000	9.092	5.502	14.594	44.564	22	59.180
més de 100.000	13.513	4.163	17.676	90.190	52	107.918
Total província	65.959	53.906	119.865	248.843	179	368.887
Suma 5.000-50.000	36.015	31.460	67.475	106.651	79	174.205

Percentatge sobre el total provincial

Municipis	Adossat	Aïllat	Unifamiliar	Plurifamiliar	No consta	Total
0-1.000	1,16	3,15	2,06	0,35	0,56	0,91
1.000-5.000	9,96	29,56	14,73	2,64	13,97	6,57
5.000-10.000	17,10	29,08	22,49	8,00	15,64	12,71
10.000-50.000	37,51	29,28	33,81	34,86	28,49	34,52
50.000-100.000	13,78	10,21	12,18	17,91	12,29	16,04
més de 100.000	20,49	7,72	14,75	36,24	29,05	29,26
Total província	100	100	100	100	100	100
Suma 5.000-50.000	54,60	58,36	56,29	42,86	44,13	47,22

bol com el Camp Nou al dia.⁽⁵⁾ Aquest creixement del sòl urbanitzat s'ha d'entendre vinculat a un model de territori articulat a partir de la dispersió, de manera que gran part d'aquest consum de territori té a veure, directament, amb les tipologies edificatòries unifamiliars construïdes de manera intensiva i, indirectament, amb la galeria d'elements consumidors de sòl que la urbanització dispersa genera: de les infraestructures viàries i rotondes de diversos tipus a les grans superfícies comercials i establiments d'oci metropolitana.

Així, les àrees d'edificació unifamiliar representaven el 1987 el 43,7% del territori residencial produït a l'àmbit de la regió metropolitana de Barcelona però significaven ja més del 50% l'any 1992.⁽⁶⁾ És a dir, llavors, a l'àmbit de la regió metropolitana l'edificació unifamiliar superava tota la resta d'habitatges construïts a les diferents tipologies d'edificació en urbanització compacta: barri antic, illa tancada (densificació urbana i eixample) i illa aïllada plurifamiliar (polígons i plurifamiliar aïllada).

Es tracta d'un creixement del parc d'habitatges unifamiliars que, en tant que s'ha anat orientant progressivament vers la residència prin-

cipal, revela en molts casos volums immigratoris acumulats durant els últims anys. Una relació que es pot intuir a partir de les dues taules següents. A la primera, s'han seleccionat alguns casos especialment significatius dins del grup dels vuitanta municipis que han concentrat més producció d'habitatge unifamiliar entre el 1987 i el 2001, molts dels quals representen individualment més d'un 1% de la producció d'habitatges unifamiliars provincial.

Els municipis apareixen agrupats segons si orienten la producció d'habitatge unifamiliar a la construcció de cases adossades, de cases aïllades, o bé si combinen totes dues tipologies edificatòries. (Vegeu taula 2).

A la taula 3, es poden apreciar els guanys de població que han experimentat aquests mateixos municipis entre el 1986 i el 2001.

3. ELS DOMINIS TERRITORIALS DE L'HABITATGE UNIFAMILIAR: LA PRODUCCIÓ D'HABITATGES AÏLLATS I ADOSSATS A LA PROVÍNCIA DE BARCELONA, 1985-2001

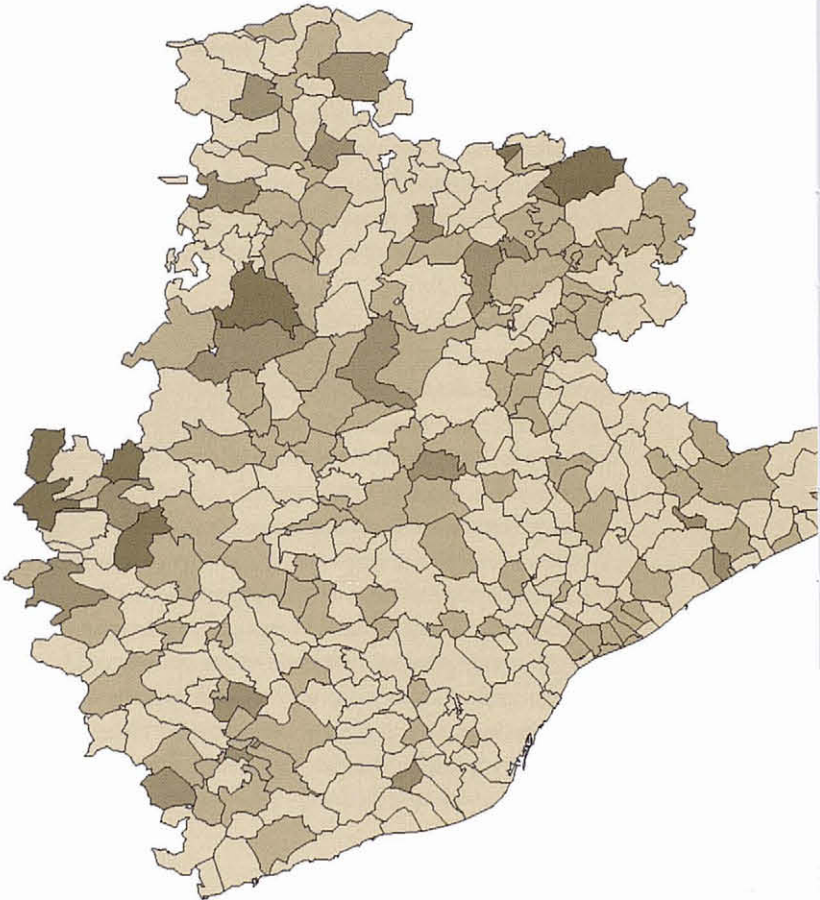
Segons es pot deduir de les dades anteriors, el desenvolupament de tipologies d'habitatge unifamiliar ha esdevingut un element estructurant i estructural del procés de metropolització a Catalunya, tal com ha passat amb altres factors prou coneguts com les migracions intrametropolitanes o la relocalització de les activitats econòmiques.

Aquestes dinàmiques residencials impliquen, però, diferències importants pel que fa als dominis territorials de l'habitatge aïllat i l'adossat.

TAULA 2. Habitatges unifamiliars construïts 1987-2001

Municipis	Aïllat	Adossats	Total unifamiliars	% sobre total construït
Vilanova i la Geltrú	490	1.522	2.012	31,40
Viladecans	450	1.010	1.460	23,61
Mollet del Vallès	396	917	1.313	21,05
Sant Quirze del Vallès	263	892	1.155	43,45
Pineda de Mar	328	743	1.071	26,80
Santa Perpètua de Mogoda	199	680	879	30,78
Franqueses del Vallès, les	175	491	666	36,12
Sant Andreu de Llavaneres	198	457	655	43,29
Premià de Dalt	302	446	748	69,58
Garriga, la	268	445	713	44,76
Alella	518	250	768	79,59
Caldes de Montbui	487	364	851	53,52
Cabrera de Mar	481	125	606	89,12
Canyelles	459	53	512	95,34
Sant Esteve Sesrovires	446	202	648	67,85
Llinars del Vallès	387	188	575	70,12
Terrassa	773	2.563	3.336	18,30
Sant Cugat del Vallès	1.938	1.491	3.429	33,01
Sant Pere de Ribes	704	1.275	1.979	41,83
Rubí	992	1.104	2.096	31,25
Castelldefels	997	899	1.896	30,80
Palau-solità i Plegamans	598	800	1.398	74,56
Esparraguera	385	750	1.135	43,47
Castellar del Vallès	518	659	1.177	46,48
Sant Vicenç dels Horts	470	625	1.095	49,95

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades facilitades pel Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Barcelona i per l'Institut d'Estadística de Catalunya, IDESCAT.

L'anàlisi del període 1987-2001 mostra com les deu comarques i els 311 municipis de la província de Barcelona mostren versions diverses de com s'ha desenvolupat l'habitatge unifamiliar en funció del predomini de les cases adossades o de les aïllades:

L'habitatge aïllat és la tipologia edificatòria que, en termes generals i *a priori*, predomina als municipis de menys població on es construeix menys habitatge. Una anàlisi més acurada mostra, però, que els municipis entre 5.000 i 50.000 habitants són els que, en realitat, han construït més habitatge aïllat. Així, aquests cent municipis sumen un total de 31.460 habitatges aïllats que representen gairebé el 60% dels 53.906 aïllats que s'han construït a tota la província de Barcelona entre el 1987 i el 2001.

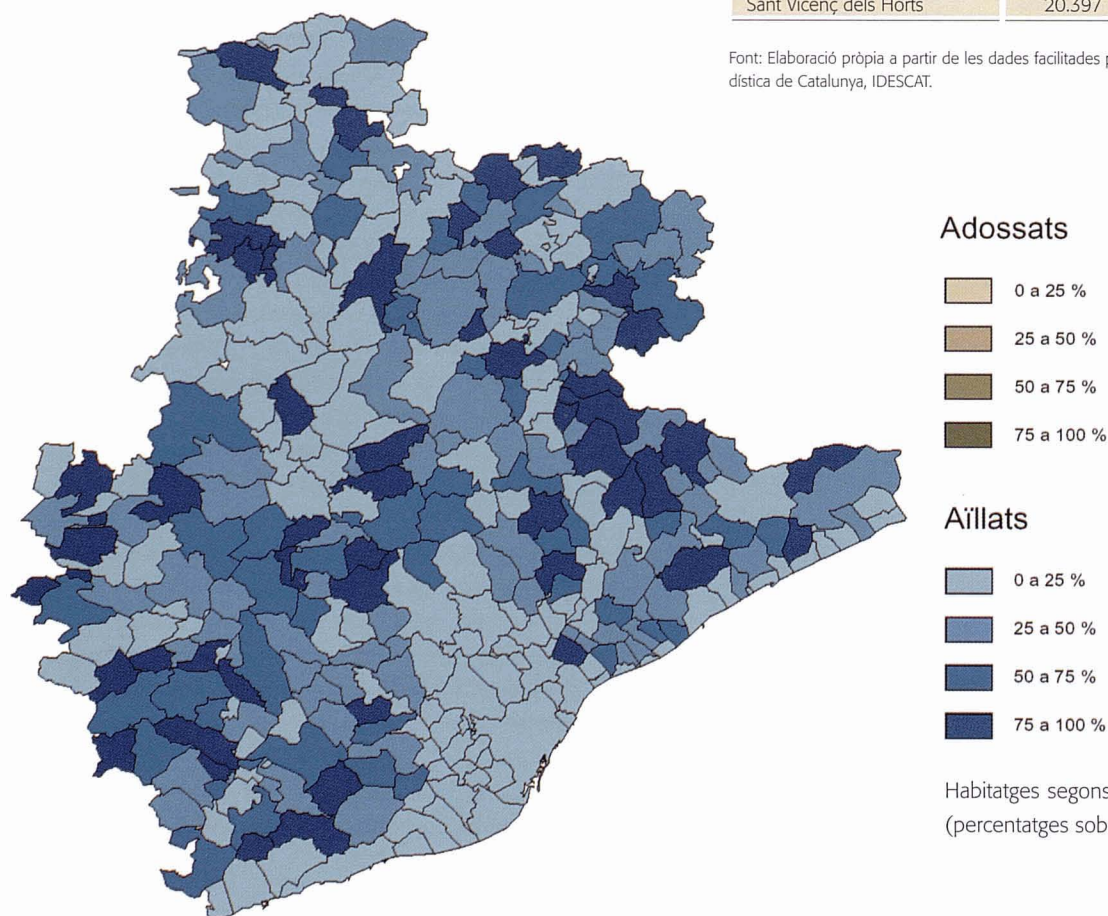
L'habitatge adossat constitueix una tipologia força ubíqua que pot aparèixer a diferents tipus de municipi i per motius ben diferents: a les viles i ciutats entre 5.000-10.000 habitants es desenvolupa de manera paral·lela a l'habitatge unifamiliar aïllat, tot i que en quantitats inferiors; en el cas dels municipis entre 10.000-50.000 habitants, en canvi, les produccions són molt elevades i apareixen associades a parcs d'habitatge en bloc també molt importants. Es tracta d'un tipus d'habitatge unifamiliar que fins i tot troba lloc a les ciutats més grans, fins al punt que als municipis per sobre dels 100.000 habitants es construeixen més habitatges adossats que als municipis entre 5.000 i 10.000 habitants.

Si es comparen aquestes dues imatges sintètiques dels dos tipus d'habitatge unifamiliar, es comprova que l'habitatge unifamiliar no

TAULA 3. Evolució de la població 1986-2001

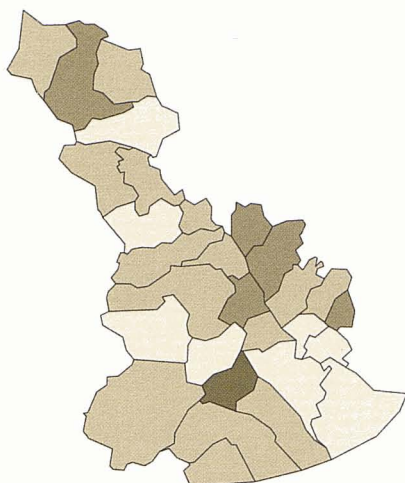
Municipis	1986	1991	1996	2001
Vilanova i la Geltrú	44.977	45.864	47.979	54.230
Viladecans	45.071	48.294	53.235	56.841
Mollet del Vallès	38.407	40.877	41.911	47.270
Sant Quirze del Vallès	6.470	9.046	10.342	13.727
Pineda de Mar	13.951	16.317	18.124	20.074
Santa Perpètua de Mogoda	15.051	16.792	18.124	20.479
Franqueses del Vallès, les	9.403	10.294	10.810	13.007
Sant Andreu de Llavaneres	3.432	4.183	6.194	7.833
Premià de Dalt	5.273	6.550	7.774	9.114
Garriga, la	8.714	9.447	10.476	12.037
Alella	5.287	6.895	7.696	8.470
Caldes de Montbui	10.407	11.293	12.788	13.848
Cabrera de Mar	1.985	2.812	3.417	3.763
Canyelles	597	730	1.291	2.158
Sant Esteve Sesrovires	1.708	2.642	4.486	5.410
Llinars del Vallès	5.029	5.586	6.040	7.238
Terrassa	160.105	158.063	163.862	173.775
Sant Cugat del Vallès	35.302	38.937	47.210	60.265
Sant Pere de Ribes	11.695	13.662	18.695	23.134
Rubí	46.360	50.405	54.085	61.159
Castelldefels	27.932	33.017	38.509	46.428
Palau-solità i Plegamans	4.724	7.479	9.689	11.384
Esparraguera	11.335	12.612	14.501	18.290
Castellar del Vallès	11.637	13.500	15.845	18.255
Sant Vicenç dels Horts	20.397	20.836	22.621	24.694

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades facilitades pel Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Barcelona i per l'Institut d'Estadística de Catalunya, IDESCAT.

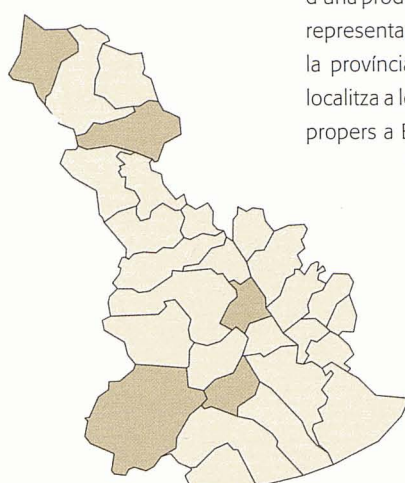

Evolució dels habitatges adossats (percentatge sobre el total edificat).
Comarques del Baix Llobregat i el Vallès Occidental

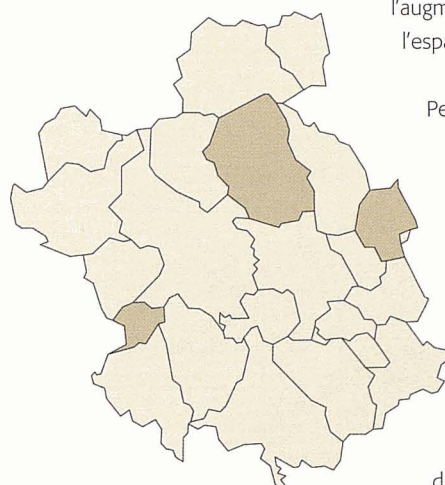
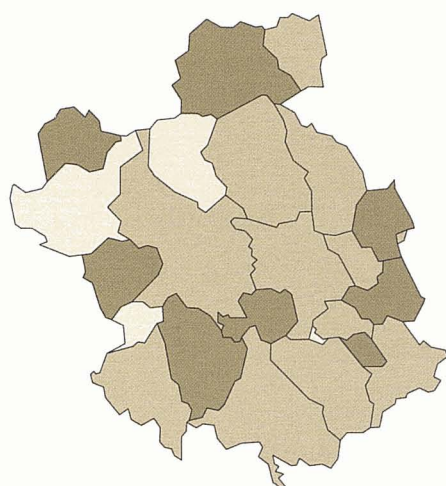
1987 - 1989

1999 - 2001

Habitatges adossats

només ha estat patrimoni dels municipis petits, on ja s'espera trobar un predomini d'aquest tipus d'habitatge. Lluny d'aquesta impressió, ha estat, precisament, el territori de les ciutats intermèdies –i fins i tot les més grans–, el que ha concentrat les produccions més importants. La imatge que en resulta és, així doncs, la d'un model de territori on espais localitzats a indrets diferents i pertanyents a xarxes urbanes diverses han participat d'una manera comuna en la consolidació d'un coixí de producció unifamiliar constant any rere any, durant, almenys, les dues últimes dècades.

En aquest sentit, es pot distingir una evolució amb tres etapes des de mitjan anys vuitanta:

■ **1987-1989: La concentració territorial de la residència uni-**

familiar

En aquest període, els habitatges unifamiliars tenen un clar protagonisme dins del parc d'habitatges nous i representen la meitat dels habitatges totals a la província de Barcelona. Es tracta d'una producció clarament orientada vers l'habitatge adossat que representa més del 30% del parc total d'habitatges construïts a la província en aquests tres anys. La producció unifamiliar es localitza a les zones amb tradició de segona residència: als espais propers a Barcelona en direcció al Maresme, el Baix Llobregat i el Vallès, sobretot cap a la zona occidental. En termes metropolitans, les produccions més importants corresponen a la segona corona, que concentra fins al 64% dels habitatges unifamiliars de la província, mentre que la primera corona amb prou feines supera el 15%.

■ 1993-1995. La consolidació de les tendències de dispersió de l'habitatge

Aquest període es caracteritza per la consolidació de la segona corona com a espai que concentra la major part de la dinàmica de construcció d'habitatges i per l'augment de les produccions a la tercera corona, a l'espai definit per la Catalunya central.

Pel que fa a la segona corona, manté el protagonisme ja adquirit durant la dècada dels vuitanta i arriba a comptabilitzar més habitatges que el *continuum* urbà i la primera corona junts. Així, en aquest àmbit es construeix el 60% dels habitatges unifamiliars de la província però també el 50% dels plurifamiliars totals. Uns valors que mostren com els municipis de segona corona es converteixen a la dècada dels noranta en els grans contenidors de l'habitatge nou. Pel que fa al tipus d'habitatge unifamiliar que es construeix, si bé al final dels vuitanta la producció a la segona corona era majoritàriament adossada, ara la producció de cases en filera minva quasi a la meitat mentre que els habitatges aïllats no només mantenen sinó que fins i tot augmenten lleugerament la producció.

En paral·lel i complementant aquesta dinàmica residencial, la tercera corona deixa de ser el territori a la cua de les produccions a causa, precisament, de la importància de la construcció d'habitatges unifamiliars. Així, la construcció de cases unifamiliars –tant adossades com aïllades– supera per primera vegada la producció de la primera corona metropolitana.

En conclusió, la situació de la segona i la tercera corona a mitjan anys noranta ja mostrava que l'habitatge adossat havia començat

a dispersar els seus dominis cap a franges territorials més llunyanes mentre que l'habitatge aïllat encara mantenia àrees d'expansió a prop de les principals ciutats de la regió metropolitana.

1999-2001. La substitució dels territoris que sustenten la dispersió de la residència unifamiliar

Ben lluny de la situació de dècades anteriors, la distribució territorial de l'habitatge unifamiliar al final dels anys noranta mostrava clarament tres dinàmiques territorials que suposaven un escenari ben diferent:

- En primer lloc, la pèrdua d'importància del *continuum* urbà i de la primera corona. Així, en el cas del *continuum* urbà barceloní, l'habitatge adossat passà de representar el 21% sobre el total d'habitatges entre el 1987 i el 1989 a significar poc més del 6% entre el 1999 i el 2001.

- En segon lloc, la segona corona, a més a més d'ésser el territori per excel·lència de l'habitatge unifamiliar, concentrava també el major volum de construcció d'habitatges en bloc: fins el 66% de tota la producció unifamiliar i el 46% dels plurifamiliars de tota la província es localitzaven en aquest territori al final dels noranta. Un espai, així doncs, híbrid, on, d'una banda, l'habitatge en bloc creixia a un ritme mitjà de més de 10.000 habitatges/any i, de l'altra, l'habitatge unifamiliar representava fins al 73% de les cases aïllades i quasi el 60% de les adossades de tota la província.

- La tercera dinàmica que es detecta al final dels anys noranta acaba de definir què és un sistema territorial basat en la dispersió de l'habitatge: així, les produccions unifamiliars de la Catalunya central superen de manera constant des del 1993 les de la primera corona i s'orienten vers l'habitatge adossat de manera molt clara a partir del 1996. Una evolució que va fer que entre el 1999 i el 2001 el 17% de tot l'habitatge adossat construït a la província de Barcelona es localitzés als municipis de la Catalunya central.

4. LA URBANITZACIÓ DISPERSA I L'ESPECIALITZACIÓ DELS PARCS MUNICIPALS D'HABITATGE

En consonància amb aquesta evolució, la substitució d'uns municipis per uns altres a l'hora de mantenir el llinar de producció d'habitatge unifamiliar de la província s'aprecia clarament si s'estableix un rànquing municipal segons la producció unifamiliar que se'n fa. Els canvis de posició al llarg del temps mostren, així, l'evolució que segueix aquest itinerari residencial: molts municipis que apareixien a les primeres posicions del rànquing al final dels vuitanta van cedint el lloc a d'altres que incrementen progressivament la participació en el parc provincial d'habitatges unifamiliars. La taula següent mostra alguns casos significatius en què s'evidencien les diferents posicions que un mateix municipi mantenia en el rànquing de producció unifamiliar adossada i aïllada al final dels vuitanta i al començament de la dècada actual.

TAULA 4. Comparació de la població en el rànquing de producció d'habitatges unifamiliars, 1987-1989 i 1999-2001

Municipis	Municipis que sumen o resten posicions en el rànquing d'adossats	
	1987-1989	1999-2001
Vilanova i la Geltrú	21	4
Mataró	29	7
Gavà	18	11
Sant Vicenç dels Horts	39	12
Viladecans	44	16
Pineda de Mar	6	49
Castelldefels	7	15
Sitges	9	26
Sant Quirze del Vallès	12	21
Sant Andreu de Llavaneres	25	48
Rubí	47	3
Corbera de Llobregat	16	4
Terrassa	43	10
Castellar del Vallès	48	19
Dosrius	50	20
Sant Pere de Ribes	3	27
Cerdanyola del Vallès	5	37
Abrera	6	29
Palau-solità i Plegamans	9	39
Sant Esteve Sesrovires	21	49

Com podem observar, Vilanova passa de la posició 21 a ser el quart municipi productor d'habitatge adossat al final dels noranta mentre que Pineda, que ocupava el sisè lloc al rànquing al final dels vuitanta, baixa fins al lloc 49. De la mateixa manera, Rubí passa de la posició 47 a ser el tercer municipi que construeix més habitatges aïllats entre el 1999 i el 2001, mentre que Palau-solità i Plegamans, el novè municipi en la producció d'habitatge aïllat al final dels vuitanta, passa al lloc 39. L'evolució dels percentatges de producció d'habitatge adossat i aïllat sobre el parc construït mostra molt clarament un procés de substitució dels territoris que es van especialitzant progressivament en la construcció d'habitatge unifamiliar.

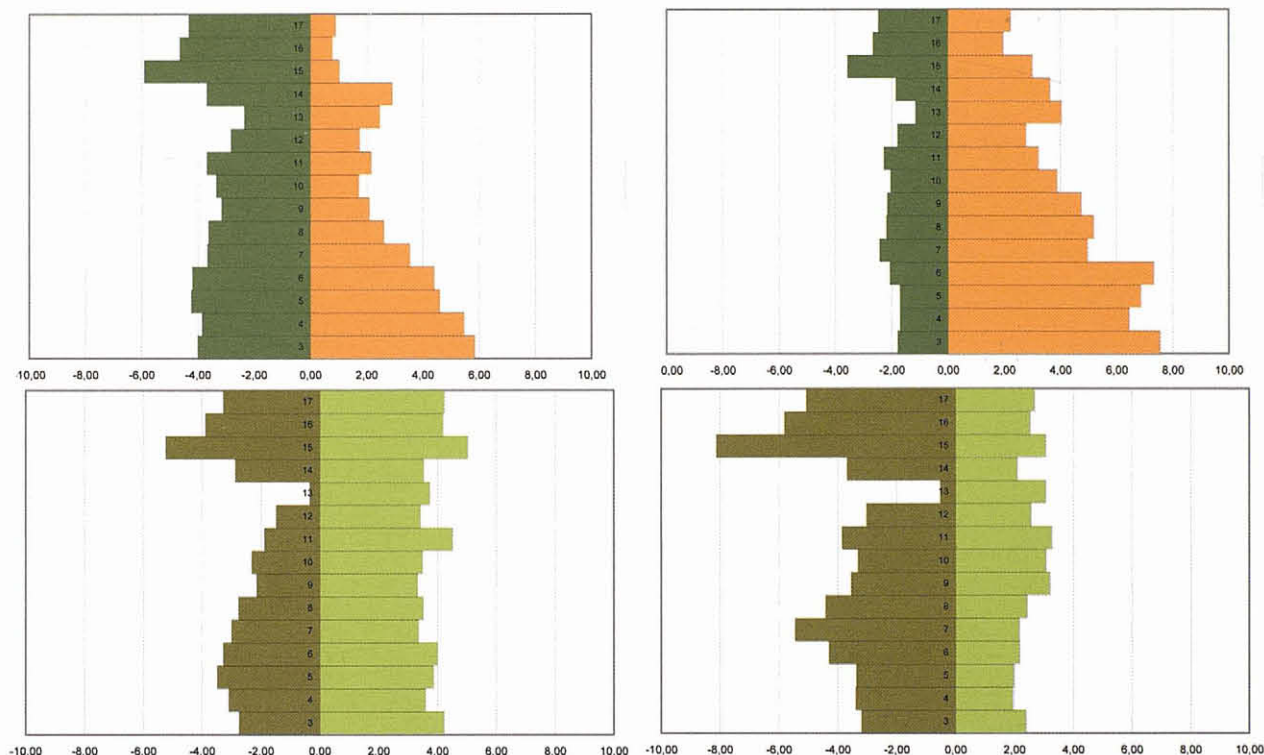
Aquesta especialització dels parcs d'habitatge es fa encara més evident si es pensa en sentit longitudinal i s'observa el tarannà que va agafant el parc d'habitatges al llarg del temps. Es pot plantejar llavors l'existència d'un itinerari d'especialització residencial que determina diferents tarannàs o perfils de municipis en funció del tipus de parc d'habitatge nou construït. Per a il·lustrar la visió longitudinal d'aquests processos d'especialització residencial, es comparen a continuació dues piràmides d'edificació corresponents a municipis de diferent grandària on es pot

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades facilitades pel Col·legi d'Arquitectes Tècnics de Barcelona.

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades facilitades pel Col·legi d'Arquitectes Tècnics de Barcelona i de les dades disponibles a www.idescat.es.

Estructura del parc d'habitatges nous 1987-2000 (piràmides d'edificació). Municipis de 5.001-10.000 vs 10.001-50.000 habitants

■ unifamiliar
■ plurifamiliar
■ adossat
■ aïllat

apreciar com diferents «generacions» d'habitatge componen estructures del parc edificat també diferents.

5. LA URBANITZACIÓ DISPERSA I EL MODEL DE TERRITORI: ESPAI RESIDENCIAL I INSOSTENIBILITAT AMBIENTAL

La galeria d'impactes ambientals de la urbanització dispersa sobre el territori és molt àmplia però hi ha temes obligats de mencionar, com ara el consum de sòl i de recursos naturals com l'aigua; l'augment del parc de vehicles, o el major risc d'incendi que genera el fet de desplaçar la frontera urbana a causa de la urbanització dispersa.

Per a il·lustrar totes aquestes qüestions, es poden presentar ara algunes dades força explicatives:

Pel que fa al consum de sòl, la urbanització dispersa i les tipologies d'habitatge unifamiliar multipliquen la quantitat de territori urbanitzat. Això deriva, òbviament, de les característiques físiques i tipològiques d'aquesta mena d'habitatge però, sobretot, de la galeria de nous usos del sòl que apareixen com a conseqüència de la baixa densitat residencial. Caldria destacar-ne dos de principals: d'una banda, les infraestructures viàries per a l'ús de l'automòbil, com ara les ampliacions i les connexions a la xarxa bàsica i a les autopistes, les *benzineres-botiga* o les ja molt conegudes rotondes, repetides indefinidament a tants fragments del territori metropolità català. D'altra banda, els usos del sòl que caracteritzen el paisatge de la dispersió i la vida suburbana, com són els centres

comercials, lúdics i d'oci, amb el cas particular de les sales multicinemes en clara expansió.

Pel que fa al consum de sòl vinculat al planejament urbanístic, els municipis de dimensions petites i mitjanes, entre 1.000 i 10.000 habitants, van desenvolupar un total de 367 plans parcials entre el 1987 i el 2001, mentre que tota la resta de municipis més grans en varen desenvolupar un total de 369, és a dir, només dos més. La superfície total que aquests plans parcials han representat també dona una bona idea de la importància que ha tingut la participació de les ciutats mitjanes i petites en el procés d'urbanització durant les dues últimes dècades. Així, en el període esmentat, a les ciutats entre 1.000 i 10.000 habitants s'han urbanitzat un total de 4.651 ha, mentre que als municipis més grans, d'entre 10.000 i 50.000 habitants, se n'han urbanitzat 3.942.

Aquestes dades mostren clarament la gran importància d'aquests territoris com a llocs de creixement urbà i ocupació del sòl. Alguns exemples concrets poden il·lustrar millor aquestes dinàmiques: Sant Vicenç de Montalt, amb nou plans parcials i un total de 109 ha és el municipi entre 1.000 i 5.000 habitants que més destaca. En el cas del grup de municipis entre 5.000 i 10.000 habitants, Sant Esteve Sesrovires, Cervelló, la Roca del Vallès, Abrera i Castellbisbal són els municipis que presenten els màxims volums de sòl urbanitzat. En total sumen vint-i-vuit plans parcials que representen un consum de sòl equivalent a 1.300 ha, el 10%

de tot el consum de sòl que representa la totalitat de plans parcials desenvolupats a la província de Barcelona entre el 1987 i el 2001. Es tracta, en tots els casos, de municipis amb importants produccions d'habitatge unifamiliar. De fet, excepte la Roca, tots es troben en el grup dels vuitanta municipis que produeixen més habitatge unifamiliar –en particular aïllat– a la província de Barcelona.

Pel que fa als riscos derivats de l'ocupació urbana de l'espai, cal esmentar, en primer lloc, la producció d'habitatges unifamiliars en sòl forestal. Així, amplis sectors del Maresme interior més proper a la costa, el corredor Lliçà-Tagamanent, el corredor central al Vallès Occidental o els municipis del Garraf-Ordal al Baix Llobregat registren, tots plegats, valors de més de quaranta habitatges unifamiliars per km² de superfície forestal. En segon lloc, cal relacionar l'existència de residències unifamiliars amb la probabilitat de risc d'incendi, tot considerant la localització dels punts d'ignició i la superfície cremada. És a dir, en la mesura que els espais naturals van quedant envoltats per les promocions d'habitatge unifamiliar, cada vegada hi ha més territori que resta potencialment afectat per riscos com aquest derivats de l'ocupació urbana. Així, prenent l'exemple de la comarca del Bages, la comparació entre les xifres de producció d'habitatge unifamiliar entre el 1987 i el 2001 i les referides a la superfície cremada en incendis entre el 1987 i el 1998⁽⁷⁾ mostra com els municipis afectats per incendis comptabilitzen una producció de 1.873 habitatges unifamiliars, que representen fins al 45% del parc unifamiliar comarcal total.

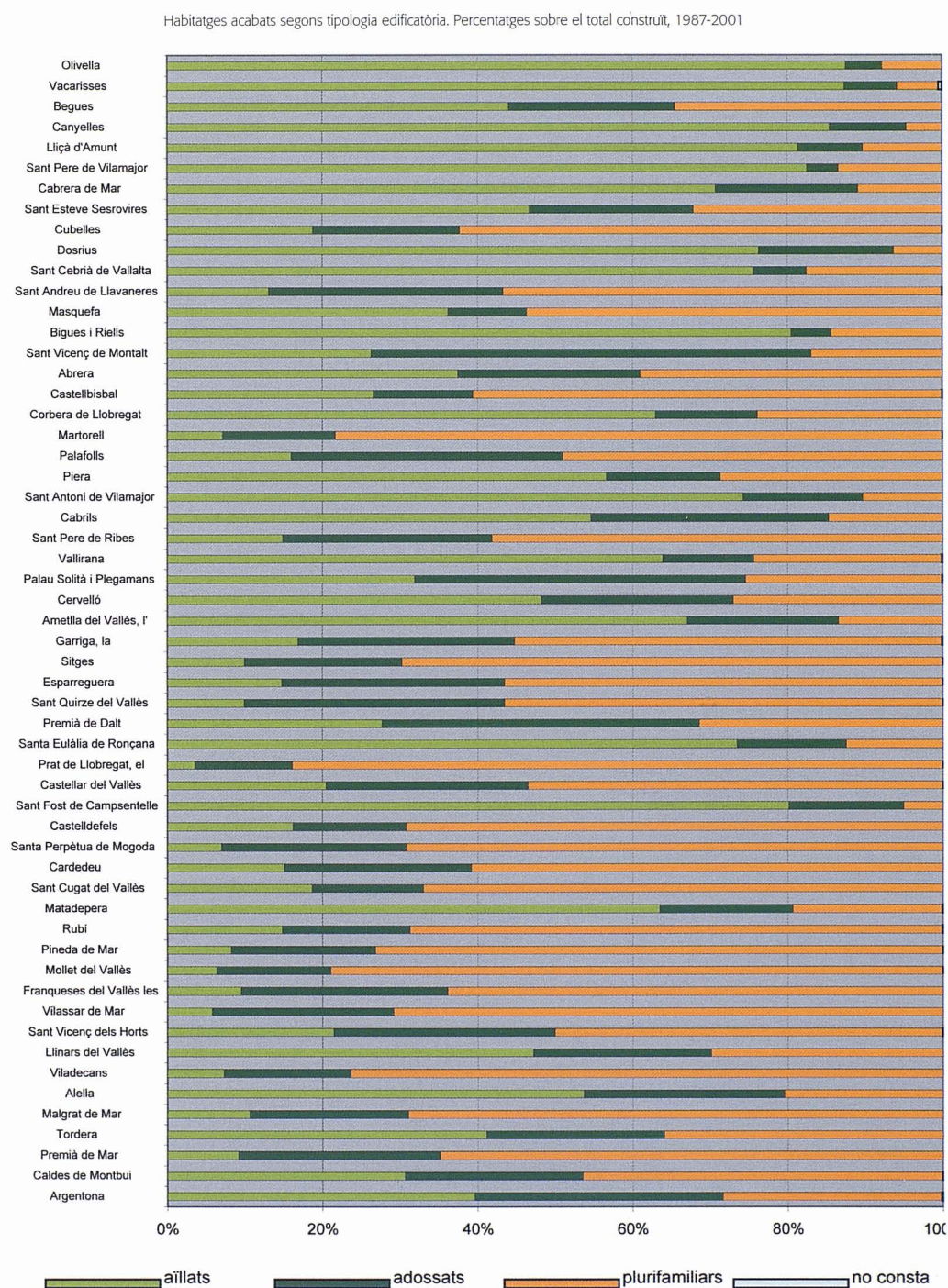
Pel que fa al consum d'aigua, hi ha una clara correlació entre major consum d'aigua domèstica i producció d'habitatge unifamiliar. Així, considerant els vint municipis de la província de Barcelona amb major consum d'aigua domèstica,⁽⁸⁾ en els que presenten nivells superiors als 200 litres per habitant i dia, la producció unifamiliar representa més del 60% sobre el parc d'habitatges total a la majoria de casos i, a més a més, amb un predomini clar de l'habitatge aïllat. Els vuit municipis amb consums d'aigua domèstica per sobre dels 350 litres/habitant/dia –Cabrera de Mar, Sitges, Orrius, Cabrils, Collbató, Matadepera, Sant Andreu de Llavaneres i Castellví de Rosanes, que manté el màxim en superar els 450 litres/habitant/dia– mantenen, excepte en el cas de Sitges, percentatges d'habitatge unifamiliar per sobre del 40% del parc construït entre el 1987 i el 2001. Destaquen especialment Cabrera, Cabrils, Collbató, Matadepera i Castellví de Rosanes, on l'habitatge unifamiliar representa més del 80% del parc edificat.

Pel que fa a l'increment del parc de vehicles, l'expansió de l'habitatge unifamiliar també ha anat acom-

panyat de l'increment del parc d'automòbils: si es consideren els 56 municipis on l'increment del parc de turismes al període 1991-2001 ha superat el 50%, la producció d'habitatge unifamiliar ha estat molt important en molts d'aquests casos. En alguns com Olivella, Vacarisses, Lliçà d'Amunt, Sant Pere de Vilamajor, Cabrera de Mar o Sant Cebrià de Vallalta, l'habitatge unifamiliar representa més del 80% del parc edificat entre el 1987 i el 2001 i, paral·lelament,

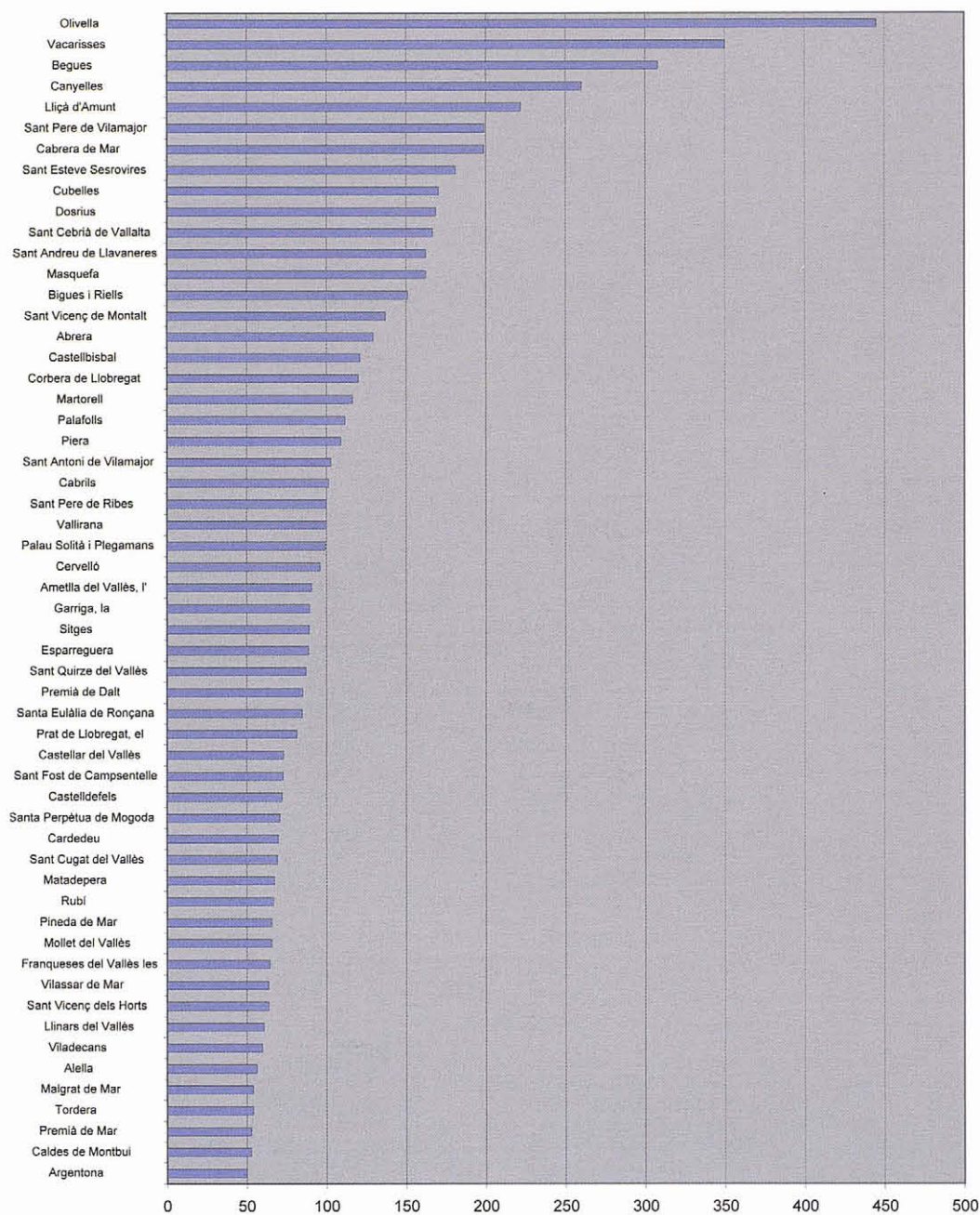
Font: Elaboració pròpia a partir de les dades facilitades pel Col·legi d'Arquitectes Tècnics de Barcelona i les dades disponibles a www.idescat.es

Comparació producció d'habitatge segons tipologia edificatòria i increment en el parc de turismes. Selecció de municipis metropolitans (més del 50% d'increment en el parc de turismes, 1991-2001)

Comparació producció d'habitatge segons tipologia edificatòria i increment en el parc de turismes. Selecció de municipis metropolitans (més del 50% d'increment en el parc de turismes, 1991-2001)

Percentatge d'increment en el parc de turismes (1991-2001)

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades facilitades pel Col·legi d'Arquitectes Tècnics de Barcelona i les dades disponibles a www.idescat.es

els increments del parc de turismes són certament espectaculars: el 2001 tots doblen o quadrupliquen els turismes que hi havia comptabilitzats l'any 1991.

6. EL FUTUR URBÀ DELS PAISATGES SENSE DENSITAT: UNA AGENDA PER A LA PLANIFICACIÓ TERRITORIAL A CATALUNYA

Com projectar, doncs, una imatge de futur per a aquests nous territoris residencials? Com plantejar-se el futur del territori català després de la urbanització dispersa?

Tal com han mostrat les dades que hem presentat, els llocs de major dinàmica urbana en termes de construcció d'habitatges des del 1987 no han estat les ciutats més grans sinó els municipis entre 10.000-50.000 habitants.¹⁰ Es tracta d'un procés de canvi territorial que, com s'ha exposat, s'ha desenvolupat per mitjà d'una especialització del territori residencial en funció de la tipologia edificatòria dels habitatges nous.

L'expansió de l'habitatge unifamiliar que ha resultat d'aquest procés planteja un canvi pel que fa a les maneres d'entendre l'evolució de les ciutats mediterrànies i les seves dinàmiques actuals. Unes ciutats que estan assumint una sèrie de riscos ambientals i territorials derivats de la urbanització dispersa, entre els quals destaquen d'una manera especial els de tipus social i cultural. Aquests riscos deriven de la mínima complexitat i de la manca de diversitat urbana pròpies dels hàbitats unifamiliars, on la manera urbana que en resulta es caracteritza per l'extrema simplicitat. Però aquesta manca de complexitat de la trama urbana s'acompanya també d'una simplicitat pel que fa a l'estructura social d'aquests nous barris. Les promocions de cases aïllades i adossades estan habitades per un tipus de població molt específic: llars integrades per parelles amb un perfil comú pel que fa als nivells d'instrucció, hàbits de consum i estils de vida. Una manca de diversitat social que representa un canvi molt important quant a uns dels atributs que històricament han caracteritzat les ciutats mediterrànies compactes. No es tracta d'un assumpte banal. Considerant la ciutat en termes socials, la manca de diversitat humana significa la simplificació de la ciutat mateixa entesa com un complex entramat de relacions.

El resultat que es deriva del procés d'urbanització dispersa, per tant, és una ciutat habitada per *iguals*, viscuda d'una manera similar, independentment del territori de residència. Amb altres paraules, el tipus d'experiència urbana que caracteritza els hàbitats unifamiliars del Baix Llobregat diferirà molt poc de la que es pugui tenir si s'habita en un barri de cases adossades o aïllades al Vallès Oriental, al Bages o al Baix Penedès.

Davant d'aquest procés gradual d'homogeneïtzació dels entorns urbans residencials no s'ha d'oblidar un fet molt clar: les ciutats mediterrànies han estat concebudes i encara són considerades una reserva de diversitat urbana en funció de la seva típica imatge de densitat constructiva, complexitat urbana i diversitat social.

Sens dubte, el gran repte de futur per a les ciutats i els territoris de Catalunya serà repensar l'escenari dispers que ha resultat del pro-

El territori de les taques d'oli: seqüència d'urbanitzacions al Vallès Occidental. J. Morejón i R. López

cés d'urbanització i mirar d'intentar introduir-hi elements de diversitat i complexitat. L'absència de densitat no necessàriament ha de portar a la simplicitat i a la reducció dels atributs urbans; l'absència de densitat no ha d'implacar la renúncia per part de la planificació territorial a dotar de complexitat urbana els paisatges dispersos i les relacions socials que aquests tradueixen. És del tot necessari que la política territorial vetlli per les ciutats compactes existents; miri de reforçar les seves funcions, i garanteixi la permanència tant de les estructures socials com de les característiques físiques i morfològiques. Però també és igualment veritat que aquesta direcció estratègica deixa de banda la munió d'espais urbanitzats de mane-

ra dispersa que ja formen part d'un tot territorial força integrat en termes funcionals. Un territori on, segurament, les receptes d'intervenció tradicionalment testades sobre la ciutat densificada no són vàlides. Un territori que, a hores d'ara, resta sense projecte des del punt de vista del planejament; i sense discurs pel que fa al disseny urbanístic d'elements urbans tan bàsics com, per exemple, l'espai públic.

Fer ciutat de la urbanització, conferir a la transformació física del territori els continguts socials i culturals de la ciutat seran condicions obligades per pensar un futur urbà fet de presents *sense densitat*.

notes

(1) Aquest text presenta una diagnosi territorial de les dinàmiques residencials vinculades al model d'urbanització dispersa a Catalunya i a la província de Barcelona. Inclou alguns dels resultats més significatius de la tesi doctoral *Urbanització: la producció residencial de baixa densitat a la província de Barcelona, 1985-2001*, dirigida pel Dr. Ignasi de Solà-Morales i Rubió i la Dra. Rosa Ascón i Borràs i defensada el 15 de juny de 2004 a la Universitat Autònoma de Barcelona. Aquesta tesi doctoral va comptar amb el suport econòmic i operatiu de la Diputació de Barcelona, la Fundació Jaume Bofill, el despatx d'arquitectes Ardevol i Associats, la Unitat d'Ecologia Urbana de Barcelona (Barcelona Ecologia) i del Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona. El Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Barcelona va facilitar així mateix les dades a partir de les quals s'ha pogut portar a terme la recerca.

(2) És del tot cert, però, com els treballs d'Antoni Font han demostrat, que l'habitatge unifamiliar apleix i es desenvolupa molt abans

sobretot dels anys seixanta i que les tipologies edificatòries unifamiliars enfonsen les arrels en la tradició de la *ciutat-jardí* encara més anterior. No obstant això, els nivells de construcció i d'especialització dels parcs d'habitatge que es detecten i la prevalença de l'ús que se'n fa com a habitatge principal i no secundari són característiques que fan especialment significatives les dues últimes dècades del segle XX. Sobre el desenvolupament de l'habitatge unifamiliar a la regió metropolitana de Barcelona vegeu Font, Antoni; Llop, Carles; Vilanova, Josep Maria, *La construcció del territori metropolità. Morfogènesi de la regió urbana de Barcelona, Àrea Metropolitana de Barcelona/Mancomunitat de Municipis*, Barcelona, 1999.

(3) El grup de municipis entre 5.000 i 10.000 habitants n'inclou alguns com Abrera, Argentona, Corbera, Matadepera, Sant Fost de Campsentelles, Tiana o Vallirana. El grup de municipis més grans, fins a 50.000 habitants, és un grup força heterogeni on es troben caps de comarca –com Sant Feliu de Llobregat, Vilafranca o Vic–, ciutats de

grandària rellevant –com Castelldefels, Gavà, Mollet del Vallès, Martorell o Molins de Rei– i d'altres com Igualada, Palau de Plegamans, Ripollit o Sitges.

(4) Per a una explicació més detallada del concepte de *territoriant* vegeu Francesc Muñoz, «La ciudad multiplicada, la metrópolis de los territoriantes», a *Arquitectura* (2000), núm. 322, Colegio Oficial de Arquitectos de Madrid; Francesc Muñoz «The Multiplied city. Metropolis of territoriantes», a Francesco Musco (ed.), *City, Architecture, Landscape*, Istituto Universitario di Architettura di Venezia, IUAV-SdS, Venezia, 2002, pàg.75-109; Francesc Muñoz, «La ville multipliée: metropole des territoriantes», a Yves Chalas (ed.), *L'imaginaire aménageur en mutation*, L'Harmattan, París, 2004, pàg. 81-100.

(5) El terreny de joc de l'estadi del Camp Nou té una extensió de 7.140 m². Quatre terrenys de joc com aquest sumarien, per tant, un total de 28.560 m².

(6) Dades extretes de l'AMB, *Dinàmiques metropolitanas a l'àrea i la*

regió de Barcelona. Mancomunitat de Municipis de l'Àrea Metropolitana de Barcelona, Mancomunitat de Municipis, Àrea Metropolitana de Barcelona, 1995.

(7) Dades procedents de Badia i Perpinyà, Anna, *La incidència dels incendis a l'Àrea Metropolitana de Barcelona i a la comarca del Bages durant el període 1987-1998*, Departament de Geografia, Universitat Autònoma de Barcelona, MIMEO, 2000.

(8) Dades corresponents a l'any 1999 i procedents de Saurí, David (2003) "Lights and Shadows of Urban Water Demand Management. The Case of the Metropolitan Region of Barcelona". *European Planning Studies*, vol. 11, núm. 3.

(9) En aquestes viles i ciutats, la producció d'habitatges (127.322 unitats) va superar àmpliament el parc construït als centres urbans de major dimensió (els 59.180 habitatges dels municipis entre 50.000-100.000 habitants i els 107.918 habitatges dels municipis per sobre dels 100.000 habitants).

bibliografia

○ **FONT, Antoni; LLOP, Carles; VILANOVA, Josep Maria (1999)**, *La construcció del territori metropolità. Morfogènesi de la regió urbana de Barcelona*, Àrea Metropolitana de Barcelona/ Mancomunitat de Municipis, Barcelona.
○ **INDOVINA, Francesco (1999)**, «The diffuse city: Its nature and Government», a Indovina, Francesco (ed.) *The Diffuse City: Land, Innovation, Economics, Planning, Policy Analysis* (47-58), Venezia: IUAV/DAEST.
○ **MUÑOZ, Francesc (2001)**, «urbanització: territorio y paisaje en la ciudad multiplicada», a

LETRIA, José Jorge (int.) *A Cidade. Actas dos VII Cursos Internacionais de Verão de Cascais* (173-208), Câmara Municipal de Cascais.
○ **MUÑOZ, Francesc**, «LOCK LIVING: Urban Sprawl in Mediterranean Cities», a *Cities, International Journal of Urban Policy and Planning*, volum 20, núm. 6 (381-385) desembre 2003.
○ **MUÑOZ, Francesc**, «La ville multipliée, metropole des territoriantes», a Chalas, Yves (ed.) *L'imaginaire aménageur en mutation*, París, L'Harmattan (81-100), 2004.
○ **NEL-LO, Oriol (2001)**, *Ciutat de Ciutats*, Empúries, Barcelona.
○ **NEL-LO, Oriol; MUÑOZ, Francesc (2004)**, «El proceso

de urbanización», a Romero, Joan (coord.), *Geografía Humana. Procesos, riesgos e incertidumbres en un mundo globalizado* (255-332), Ariel, Barcelona.
○ **NOGUÉ, Joan (2003)**, «Un territori esquarterat. El paisatge de les taques d'oli», a *Transversal, Revista de Cultura Contemporània*, núm. 20 (42-47), Regidoria de Cultura, Ajuntament de Lleida.
○ **PIÉ, Ricard (2004)**, «Ara toca fer ciutat», a *Debat Costa Brava. Congrés: Un futur sostenible*, Col·legi d'Arquitectes de Catalunya.
○ **RUEDA, Salvador (2002)**,

«Els costos ambientals dels models urbans dispersos», a *Papers de la Regió Metropolitana de Barcelona*, 36 (73-104), Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona.
○ **SOLÀ-MORALES, Ignasi de (1996)**, «Presentes y futuros en la ciudad», a Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya (ed.), *Presente y futuros. Arquitectura en las ciudades. Catálogo de la exposición del XIX congreso de la UIA* (10-23), Barcelona.
○ **SOLÀ-MORALES, Manuel de (1993)**, *Les formes del creixement urbà*, Edicions Universitat Politècnica de Catalunya, Barcelona.